

2012

þÿ ÿ † ³ ¹ ¿ Â ¡ Á ± ³ ⁰ - ã ⁰ ¿ Â Ä · Â ‘ ã - ¶ · Â
þÿ À ± ³ ⁰ ì ã ¼ ¹ ¿ À Á ¿ ã ⁰ ® ½ ¹ ¿ : ÿ ¬ À
þÿ ¡ Á ± ³ ⁰ - ã ⁰ ¿ Â ‘ ’ . ^ ½ ± ì ½ ¿ ¼ ± . œ ¹ :
þÿ ^ ½ ± ¼ - » » ¿ ½

Zacharopoulos, Nikos

<http://hdl.handle.net/11728/6900>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Ο ΑΓΙΟΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΤΗΣ ΑΣΙΖΗΣ
ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ
Ο Πάπας Φραγκίσκος Α΄. Ένα όνομα. Μια ζωή. Ένα μέλλον

Του Νικ. Γρ. Ζαχαρόπουλου, ομότ. Καθηγητή του Α.Π.Θ.
και Διευθυντή ΠΜΘΣ του πανεπιστημίου «Νεάπολις» Πάφου

Μετά από οχτώ αιώνες από τη ζωή και δράση του άγιου Φραγκίσκου της Ασίζης, πάπας της ΡΚαθολικής Εκκλησίας στις μέρες μας, για πρώτη φορά, λαμβάνει την επωνυμία εκείνου. Γεγονός που δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητο. Μερικά συμβάντα προσλαμβάνουν ιδιαίτερη σημασία κυρίως ανάλογα με τα πρόσωπα, τον τόπο δράσης, τις εποχές, τους συσχετισμούς τους και τις ιδιάζουσες περιστάσεις. Με βάση το γεγονός αυτό μερικές σχετικές πληροφορίες και επισημάνσεις, για χάρη του πνευματικού αναγνωστικού κοινού του έγκριτου περιοδικού που μας παρέχει την ευγενή φιλοξενία του, ίσως είναι χρήσιμες.

Στα τέλη του 12^{ου} αιώνα, κάπου στη Ιταλία, στην Ασίζη, ζούσε η οικογένεια του Τζοβάννι ντε Μπερναντότε. Ο Μπερναντότε παντρεμένος με τη γαλλίδα Πίκα και έχοντας αποκτήσει τον γιο του, Φραντσέσκο, ασκούσε με επιτυχία τις εμπορικές του δραστηριότητες, κυρίως στην περιοχή της Προβηγκίας. Ο Φραντσέσκο, του οποίου η γέννηση τοποθετείται στα 1181/1182, μεγάλωσε σε πλούσια οικογένεια, οπότε δεν πέρασε στην επίπονη και τόσο όμως υπέροχη περιπέτεια της μόρφωσης. Λιγιστέ οι γνώσεις του, μεγάλη όμως η επιθυμία του να ζήσει την εύκολη ζωή της διασκέδασης, του συνηθισμένου τρόπου ζωής των ευκατάστατων της εποχής νέων. Νωρίς είχε καταταγεί στον στρατό και ατυχήσει, μια που φυλακίστηκε, ύστερα από την αιχμαλωσία του. Κατά τη νέα σχετική εμπλοκή του στον στρατό του πάπα Ιννοκέντιου Γ΄, ύστερα από την αποφυλάκισή του, αρρώστησε στο Σπολέτο και τότε έγινε δέκτης του πρώτου οράματός του. Άκουσε μια φωνή που τον καλούσε να παύσει να υπηρετεί τον δικό του υποτελή και υπηρέτη, δηλαδή τον πάπα, και να δεχθεί, εν καιρώ, τη δική του κλήση. Τότε επέστρεψε στην πατρίδα του, όπου έγινε η εκκίνηση της σωτήριας πορείας του. Οι θρησκευτικές ανησυχίες του συνεχώς αυξάνονταν, ενώ το ενδιαφέρον του για τις εμπορικές συναλλαγές του πατέρα άρχισαν να τον αφήνουν αδιάφορο. Το φτωχό παρεκκλήσι της γενέτειράς του, εκείνο του άγιου Δαμιανού, του παρείχε τον φιλόξενο χώρο προσευχής. Μια μέρα, ενώ προσευχόταν, άκουσε μια φωνή, τη φωνή του Χριστού, που του καθιστούσε γνωστό ότι επιθυμούσε να του αφιερώσει τη ζωή και την ψυχή του. Η πρώτη κίνησή του ήταν να προβεί στην προσφορά των χρημάτων που είχε μαζί του στον ιερέα του παρεκκλησίου, μια κίνηση που θα σημάδευε ολόκληρη τη ζωή του, κίνηση πτωχείας, αγάπης προς τον Θεό και τον συνάνθρωπο και ακόμη σεβασμού και αγάπης προς όλα τα δημιουργήματα του Θεού.

Η απαλλαγή του από τα υπάρχοντα της οικογένειάς του και από την κηδεμονία του πατέρα του υπήρξε δραματική, αλλά και οριστική και αμετάκλητη. Αυτό έλαβε χώρα ύστερα από το ξεπούλημα κάποιας πραμάτειας και την προσφορά των χρημάτων για την επισκευή του ερειπωμένου ναΐσκου του άγιου Δαμιανού. Ο πατέρας του τον

εγκάλεσε δικαστικά. Στην πλατεία της Ασίζης έλαβε χώρα η δίκη ενός άνδρα, ο οποίος δεν αρνήθηκε να επιστρέψει στον πατέρα του ό,τι διέθετε, δηλαδή τα λίγα χρήματα που υπήρχαν για την ανοικοδόμηση του ναΐσκου του άγιου Δαμιανού και τα ρούχα του. Εκεί τα άφησε όλα αυτά και γυμνός, κάτω όμως από την προστασία του μανδύα του φιλεύσπλαχνου επισκόπου του, εγκατέλειψε την ανθρώπινη συγγένεια, έτσι φτωχός, για να αφοσιωθεί στο έργο του ευαγγελισμού που θα έφερνε την ειρήνη μεταξύ των ανθρώπων και την ποθούμενη απ' όλους γαλήνη σ' ολόκληρη την πλάση. Φορώντας ο ίδιος και οι ακόλουθοί του, στη συνέχεια, το σκούρο ένδυμα των φτωχών, ζωσμένος μ' ένα σχοινί και ξυπόλητος ξεκίνησε το μεγάλο του έργο μέσα στην υλική φτώχεια, αλλά και τον συναισθηματικό του πλούτο. Περιφρόνησε τα υλικά αγαθά του κόσμου που δέσμευαν με ανεπανόρθωτες συνέπειες τη ζωή των ανθρώπων, στηλίτευσε την ασπλαχνία τους και την προσπάθειά τους μέσω του χρήματος να καταδυναστεύουν τους συνανθρώπους τους, πολέμησε τη διαφθορά και ζήτησε να επιβληθεί η απλότητα στη ζωή. Περιφρονήθηκε από τους διεφθαρμένους και ισχυρούς, αγαπήθηκε όμως από τους φτωχούς και καταφρονημένους. Ο θάνατός του επήλθε στις 3 Οκτωβρίου 1226. Υπήρξε άριστο παράδειγμα αγιότητας, που αυτή αναγνωρίστηκε από τη ΡΚαθολική Εκκλησία με δεκρέτο (1228) του πάπα Γρηγόριου Θ'. Παρά το γεγονός ότι ήταν ολιγογράμματος, εντούτοις υπήρξε αξιόλογο φερόμενο σ' αυτόν συγγραφικό έργο, που μέρος του όμως η κριτική το θεώρησε μεταγενέστερο. Ανάμεσα σ' αυτό υπάρχουν και ορισμένα αυτόγραφα του Φραγκίσκου, τα περισσότερα όμως φαίνεται ότι διασώθηκαν από γραφείς που τα έγραψαν καθ' υπαγόρευση (*opera dictata*) ή αποτελούν απλώς αντίγραφα των αρχικά συνταχθέντων έργων, που μεγάλο μέρος τους περιλαμβάνεται στον 338 κώδικα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Ασίζης. Κάποιο μέρος του συγγραφικού έργου του έχει διασωθεί σε άλλα έργα, όπως για παράδειγμα στον Κανόνα της Αγίας Κλάρας, η οποία Κλάρα, ως λεχθεί εδώ, υπήρξε μαθήτριά του και η απαρχή της σύστασης του γυναικείου μοναχικού τάγματος των Κλαρισσών. Στις κριτικές εκδόσεις των έργων του, κατά το πρόσφατο παρελθόν, έχουν εξαιρεθεί τα έργα εκείνα τα οποία αμφισβητήθηκαν από την κριτική διερεύνηση του «φραγκισκινιανού ζητήματος». Το έργο *Προσευχή ή Προσευχή του άγιου Φραγκίσκου* δεν βρέθηκε στις συλλογές των χειρογράφων του, οπότε και στις επιστημονικές εκδόσεις παραλείπεται, μια που η σύνταξή του, εξάλλου, τοποθετείται όχι νωρίτερα από το 1913.

Η κατάταξη σε κατηγορίες των έργων του γίνεται, φυσικά, για συστηματικούς λόγους της έρευνας. Οι αποδεκτές κατηγορίες είναι *Κανόνες*, όπου εκτός από τους κανόνες έχουμε και συμβουλές και παροτρύνσεις, *Επιστολές* και *Προσευχές*. (Βλ. τα κείμενα στο François d' Assise, *Écrits, texte latin de l' édition K Esser, introduction, traduction* par Desbonnet, T. Matura, J. F. Godet, D. Vorreux, στη συλλογή *Sources chrétiennes*, έκδ. Cerf, Paris 1981 και François d' Assise, *La joie parfaite, texts choisis et présentés* par Stephane Barsacq, έκδ. Points-Sagesse, 2008).

Στο ευρύ κοινό είναι ιδιαίτερα γνωστό το αποδιδόμενο στον Φραγκίσκο έργο Fioretti (Μικρά άνθη), το οποίο όμως είναι μια

συλλογή ανωνύμου του 14^{ου} αιώνα, που θα έλεγε κανείς πως κινείται σ' ένα μυθικό πεδίο, κάπως μάλιστα χιουμοριστικό, καθαρά λαϊκό, αν και εκφράζει, κατά κάποιο τρόπο την εκστατική ευσέβεια του Φραγκίσκου. Σε ποιητική μορφή παρουσιάζονται 53 ιστορίες, μεταξύ των οποίων και η ανεκδοτική εκείνη του λύκου, ο οποίος δέχθηκε τη χριστιανική πίστη, ενώ προηγουμένως είχε κατατρομοκρατήσει τους ανθρώπους με τις επιθέσεις του.

Η ζωή του Φραγκίσκου της Ασίζης παρουσιάστηκε από τον Thomas de Celano, τον Benaventure de Bangorea και τον Jacques de Voragine, ενώ ανατέθηκε στους Cimabue (Τσιμαμπού), Giotto di Bondone (Τζιόττο) και Pietro Lorenzetti (Πιέτρο Λορεντζέττι) η ζωγραφική απεικόνιση της ζωής του άγιου Φραγκίσκου. Αυτό σε μια εποχή που ακόμη η βυζαντινή επίδραση στη Δύση συνέχιζε να επηρεάζει την εικονογραφία. Με την ενασχόλησή αυτή, με τον άγιο Φραγκίσκο, αυτών των λαμπρών ζωγράφων, καθώς όμως και άλλων, αντίκρισε η τέχνη του 13^{ου} αι. με ένα νέο τρόπο τον κόσμο, χάρη ακριβώς στο καινούργιο ήθος που υπέδειξε με τη ζωή και δράση του ο άγιος Φραγκίσκος.

Η γιορτή των Χριστουγέννων, στη συνέχεια, ύστερα από τον εορτασμό τους σ' ένα σπήλαιο του Greccio, έδωσε τη νέα συνήθεια του διακόσμου με σπήλαιο όχι μόνο στους ναούς, αλλά και στις οικίες. Για τον Φραγκίσκο τα Χριστούγεννα ήταν «la festa delle feste», μια που με τη γέννηση του Χριστού είχαμε το φαινόμενο της ύψιστης ταπείνωσης, της ταπείνωσης του Θείου, που απεκδύομενο τη δόξα του λαμβάνει την ανθρώπινη σάρκα και κάνει την είσοδό του στην ανθρώπινη ιστορία, με όλα τα δεδομένα της -πλην αμαρτίας- της ταλαίπωρης δηλαδή ζωής του πεπτωκότος ανθρώπου. Ο Φραγκίσκος, όντας μιμητής του Χριστού, έζησε την καθημερινότητα, την οποία και ήρθαν να αποτυπώσουν με τα έργα τους όσοι καλλιτέχνες τον χρησιμοποίησαν στην καλλιτεχνική δημιουργία τους ως πρόσωπο και ως παραγωγό χαρακτηριστικών συμβάντων ζωής. Ένας καταπληκτικός συνδυασμός του «υπέρτερου» και «μυστικού» με το «απλό» και «καθημερινό». Αυτή η προβολή του εντυπωσίασε και συνεχίζει να εντυπωσιάζει, τόσο που πιστοί -και όχι να εκφράζουν τον απεριόριστο θαυμασμό τους γι' αυτόν τον «φτωχούλη του Θεού». Έτσι τον αποκάλεσε και τον περιέγραψε με έναν τρόπο γεμάτο θαυμασμό ο Νίκος Καζαντζάκης. Το έργο αυτό του Νίκου Καζαντζάκη δεν είναι απλά τόσο ένα μυθιστόρημα, αλλ' όσο ένα συναξάρι, στο οποίο παρουσιάζεται το υπερβατικό πορτρέτο ενός «φυσιολάτρη» αγίου, του οποίου η τέλεια φτώχεια του παρέχει τη δυνατότητα ανεπιφύλακτα να αφηθεί στην απεριόριστη αγάπη του Θεού μέχρι που κι ο ίδιος, βυθισμένος σ' αυτήν, να τη βιώσει έναντι του δοτήρα της και των πλασμάτων, πάσης φύσεως, που έχουν από Εκείνον, με τη σοφία του, δημιουργηθεί. Ο Νίκος Καζαντζάκης με το υπέροχο λογοτεχνικό ταλέντο του πήρε την ιστορία του αγίου, όπως την παρουσίασε ο πρώτος και στερνός σύντροφος του, ο αδελφός Leon (Λεόν), και την ανέδειξε με τον δικό του μοναδικό τρόπο, κάνοντας γνωστό ένα ξεχασμένο πρότυπο ανθρωπιάς στην εποχή ακριβώς της χλιδής, της σπατάλης, της διαφθοράς, του ατομισμού, της κραυγής, του άκρατου υλισμού. Και να, που τώρα έρχεται κι ο νεοεκλεγείς

πάπας, λαμβάνοντας το όνομα Φραγκίσκος, να θέλει να ακολουθήσει την προσπάθεια αυτή.

Το Κονκλάβιο (από το λατινικό *cum clave* = κλειδί), δηλαδή οι κάτω των ογδόντα ετών καρδινάλιοι (115 από τους 206!) συγκεντρώθηκαν στο Βατικανό για την εκλογή του πάπα, ύστερα από την παραίτηση του Βενέδικτου ΙΣΤ΄ και την κένωση του παπικού θρόνου (της *Sede vacante*). Τα βλέμματα του κόσμου στράφηκαν προς τον λόφο του Βατικανού που ήδη από τον 2^ο κίολας αιώνα, έχοντας προσφέρει τον χώρο του ως τόπο μαρτυρίου του άγ. Πέτρου, αποτέλεσε το επίκεντρο συγκρότησης της ΡΚαθολικής Εκκλησίας. Στην Καπέλα Σιξτίνα (*Cappella Sistina*), που γοητεύει τους επισκέπτες της με την υπέροχη καλλιτεχνική της ποιότητα, κλήθηκαν οι καρδινάλιοι να εκλέξουν τον νέο πάπα, με βάση κυρίως τη βούλα (13 Απριλίου 1059) του πάπα Νικόλαου Β΄, *In Nomine Domini*, που έδινε νέα εκκλησιαστική κατεύθυνση στο ζήτημα της εκλογής πάπα. Φυσικά στη συνέχεια υπήρξαν και άλλες παρεμβάσεις παπών και άλλες βούλες με αναφορές στο σημαντικό αυτό ζήτημα. Σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα, το κονκλάβιο των καρδινάλιων δεν μπορεί να ξεπερνάει τον αριθμό των εκατόν είκοσι (120). Η έναρξη της διαδικασίας εκλογής οφείλει να αρχίσει το λιγότερο από δεκαπέντε (15) ημέρες και το περισσότερο από είκοσι (20). Οι καρδινάλιοι είναι υποχρεωμένοι να δώσουν όρκο για την τήρηση μυστικότητας της διαδικασίας της εκλογής και την αποδοχή του αποτελέσματός της.

Η Καπέλα διαμορφωμένη κατάλληλα για την εκλογή. Έδρανα για τους εκλέκτορες. Ένα τραπέζι για τους επόπτες καταμετρητές των ψήφων. Ένα άλλο για την ψηφοδόχο, που απαρτίζεται από ένα δισκάριο και έναν κύλικα. Η ψήφος τοποθετείται αρχικά στο δισκάριο και στη συνέχεια στον κύλικα. Οι εκλέκτορες μένουν κλεισμένοι για όσες μέρες χρειαστεί –κάποτε η διαδικασία της εκλογής κράτησε μήνες–, μη επικοινωνώντας με τον έξω από τον χώρο τους κόσμο, παίρνοντας απλά γεύματα, προσευχόμενοι και δυο ή και τέσσερες φορές την ημέρα ψηφίζοντας, ύστερα από μια γενική τοποθέτηση των τα πρώτα κατεχόντων επί της εκλογής και των αναγκών της Εκκλησίας. Απαγορεύεται η ψήφος να δοθεί από τον εκλέκτορα στον εαυτό του. Οι προβλεπόμενοι ψήφοι για την εκλογή είναι τα δυο τρίτα του συνόλου τους. Προηγείται της διαδικασίας της εκλογής η τέλεση ακολουθίας, η οποία είναι η «*Pro eligendo papa*», η λειτουργία της προ της εκλογής, δηλαδή, του πάπα. Μια εννεάδα από τους εκλέκτορες αναλαμβάνει τα της διεξαγωγής της εκλογής. Η παραδοσιακή θερμάστρα που εγκαταστάθηκε επί πάπα Πίου ΙΒ΄ (1939), με σχετικές τεχνικές βελτιώσεις επί πάπα Βενέδικτου ΙΣΤ, ώστε να μη προξενείται ενόχληση στους εκλέκτορες από τον καπνό, όταν καίγονται τα ψηφοδέλτια είτε για να εξέλθει μαύρος καπνός, σε περίπτωση αποτυχίας εκλογής, είτε λευκός, όταν έχει ολοκληρωθεί με επιτυχία αυτή, φυσικά και παίζει τον ρόλο της. Ύστερα από το ερώτημα (*Acceptasne electionem de te canonice factam in Summum Pontificem?*), που υποβάλλεται στον εκλεγέντα από τον κοσμήτορα των καρδινάλιων, αν αποδέχεται δηλαδή το αξίωμα, επακολουθεί ένα δεύτερο ερώτημα «*Quo nomine vis vocari?*», δηλαδή « με ποιο όνομα;» Ας σημειωθεί ότι ο πρώτος πάπας που άλλαξε το όνομά του ήταν ο

Ιωάννης Β΄ κατά τον 6^ο αι. Για να αποφευχθεί τυχόν σύγχυση ως προς το χρώμα του καπνού αποφασίστηκε κατά την εκλογή του Φραγκίσκου να σηµάνουν και οι καμπάνες του Βατικανού. Ο εκλεγµένος πια πάπας οδηγείται µε τη συνοδεία του κανονάρχη των τελετών σε παρακείµενο της Σιξτίνα δωµάτιο (τρία επί τρία µ.), για να επιλέξει το λευκό παπικό ένδυµα µεταξύ των τριών µεγεθών, «small», «medium» ή «large». Ας σηµειωθεί ότι το µικρό δωµάτιο, για το οποίο έγινε λόγος, ονοµάζεται «δωµάτιο των δακρύων», γιατί κατά την παράδοση, όταν εισερχόταν σ' αυτό ο πάπας, σκεπτόµενος τις ευθύνες του και την αναξιότητά του, ξεσπούσε σε λυγµό.

Ο λευκός καπνός, στην περίπτωσή µας, βγήκε σχετικά πολύ γρήγορα. Habemus papam, ανακοινώθηκε από τη loggia της ευλογίας, ενώ δόθηκε και το όνοµα του νέου πάπα. Θαυµαστής του Φραγκίσκου της Ασίζης ο νέος πάπας, όχι θεωρητικά, αλλά έµπρακτα. Ο Jorga Maria Borgoglio, σύµφωνα µε επισήµανση του εκπροσώπου του Βατικανού Federico Lombardi, δεν επέλεξε το όνοµα του ιδρυτή του τάγµατός του των Ιησουϊτών, του Loyola, µια που και ο Loyola οδηγήθηκε στην πίστη χάρη στον Φραγκίσκο της Ασίζης. Φαίνεται ότι ανταποκρίθηκε στο σύγχρονο κάλεσµα της Εκκλησίας.

Ο άγιος Φραγκίσκος κατέχει εξέχουσα θέση στη συνείδηση των πιστών όχι µόνο της ΡΚαθολικής Εκκλησίας, αλλά και άλλων εκκλησιών και θρησκειών, ακόµη και ανθρώπων που δεν έχουν θρησκευτικά ενδιαφέροντα. Ο άγιος Φραγκίσκος ήταν ένθερµος υποστηρικτής της αδελφосύνης, κάτι που ιδιαίτερα ενδιαφέρει τον νέο πάπα. Στην προσπάθειά του αυτή ήρθε ενισχυτικά και η συµµετοχή του οικουµενικού πατριάρχη µε τη µετάβαση στο Βατικανό, για πρώτη φορά µάλιστα πατριάρχη σε ενθρόνιση πάπα. Ο Φραγκίσκος στην οµιλία του ενώπιον των καρδινάλιων, πριν από την έναρξη της διαδικασίας της εκλογής, κατά τη µαρτυρία του καρδινάλιου Ortega της Κούβα, έκανε λόγο, ύστερα από έγκριση του νέου πάπα, για άνοιγµα παρέµβασης στην περιφέρεια, όχι απλώς γεωγραφικά, αλλά υπαρξιακά, εκεί που βρίσκεται το κακό, η αδικία, η άγνοια, ο πόνος. Επέκρινε την Εκκλησία που µένει στους εσωτερικούς προβληµατισµούς της, που κινούνται µε βάση τον θεολογικό ναρκισσισµό της, ενώ τάχθηκε υπέρ των µεταρρυθµίσεων, της πορείας προς τον λαό του Θεού, µε πάταξη της εκκοσµίκευσης, της διαφθοράς των δυτικών κοινωνιών και µε απώτερο σκοπό τον συνεχή ευαγγελισµό.

Ο νέος πάπας δεν εμφανίζεται µε επαναστατικές διαθέσεις, αλλά ως άνθρωπος που έχει ζήλο να προχωρήσει σε αλλαγές. Να ζήσει ο ίδιος στην απλότητα, όπως µέχρι την ανάδειξή του το έκανε, να δείξει ενδιαφέρον για τα κοινωνικά ζητήµατα, να πολεμήσει τις διακρίσεις. Η ζωή του, η πρότερη και η µετέπειτα θα δικαιώσει την επωνυµία που έλαβε; Θα έχει αυτή τον δέοντα αντίκτυπο στο ιερατείο αλλά και τον λαό; Θα διαδοθεί µέσω του ευαγγελισµού, που επαγγέλλεται, το ελπιδοφόρο µήνυµα της αγάπης και αλληλεγγύης, της ειρήνης και της δικαιοσύνης, της τιµιότητας και του έµπρακτου σεβασµού προς το «άλλο» και ολόκληρη την πλάση; Είναι εξάλλου καιρός ο λόγος να σιωπήσει από εκκλησιαστικής πλευράς, οπότε τη θέση του να λάβουν τα έργα.

Το όνομα είναι ένας ισχυρός αναμφίβολα συμβολισμός, που πρέπει όμως να αποτελέσει παρότρυνση προς όλες τις κατευθύνσεις για το άναμμα της λαμπάδας που αναλώνεται φωτίζοντας και θερμαίνοντας. Μήπως είναι πια καιρός με κάποιες αφορμές, όπως είναι αυτή που μας έδωσε αυτός ο συμβολισμός, να σκεφθούμε σοβαρά να αντισταθούμε στην κατάντια της ανθρωπότητας όπως την περιέγραψε ο Μαχάτμα Γκάντι, σημειώνοντας πως «οι άνθρωποι συνήθισαν να έχουν πλούτο, χωρίς μόχθο, πολιτική χωρίς αρχές, απόλαυση χωρίς συναίσθημα, γνώση χωρίς χαρακτήρα, εμπόριο χωρίς ήθος, επιστήμη χωρίς ανθρωπιά, λατρεία χωρίς θυσία»;